

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 336.717

Монаєнко А. О. – доктор юридичних наук, професор, керівник Центру дослідження проблем адміністративної юстиції Київського регіонального центру НАПрН України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3728-1622>

Фінансово-правові проблеми інституційного розвитку платіжних систем в Україні

Рец. на кн.: Пожидаєва М. А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 348 с.

Щодня кожен з нас здійснює платежі за допомогою платіжних карток, мобільних пристроїв, електронних гаманців, готівки тощо. Усе це можливо завдяки сучасним платіжним системам у взаємодії з банками й іншими надавачами платіжних послуг.

Для еволюції платіжних систем у світі притаманні поступове звуження сфери використання готівки, а в деяких країнах – майже відмова від неї (наприклад, у Королівстві Швеції, Королівстві Норвегії 1–2 % платежів здійснюють за допомогою готівки), а також паперових платіжних документів, поява нових платіжних інструментів і сучасних інноваційних платіжних технологій. За офіційними даними Національного банку України (далі – НБУ), рівень готівки у вітчизняній економіці 2019 року, на противагу 2014 року, знизився з 17,8 % до 9,2 % ВВП. У зв'язку з розвитком міжнародного співробітництва у світі відбувається глобалізація платіжних систем шляхом активізації транскордонних і мультивалютних платіжних операцій, здійснення яких забезпечується різними платіжними системами. В умовах нових викликів, пов'язаних з епідемічною ситуацією, зокрема поширенням коронавірусної інфекції COVID-19 і запровадженням карантину, засвідчено необхідність сталого розвитку безготівкових розрахунків і цифрового платіжного сервісу. З огляду на зазначене, актуальність теми монографії є беззаперечною.

Структура монографічної роботи обумовлена спрямованістю комплексного аналізу теоретичних засад і фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні. Книга містить чотири розділи, список використаних джерел охоплює 508 назв вітчизняних та іноземних праць, нормативно-правових актів, а завершується чотирма додатками у вигляді таблиць.

Значущість роботи полягає в ґрунтовному аналізі теоретичних засад та особливостей фінансово-правового регулювання функціонування

й інституційного розвитку платіжних систем в Україні, окресленні можливих шляхів теоретичного, нормативного, практичного вдосконалення і розвитку такого виду правового регулювання. З огляду на це, слід констатувати, що висновки й обґрунтовані пропозиції та рекомендації визначені обраним методологічним підходом до здійсненого дослідження, належним використанням наукового, нормативного й емпіричного матеріалу. Привертає увагу також здійснена авторкою спроба працювати на різних рівнях наукового дослідження – від фундаментального до науково-прикладного. Кількість і якість використаних матеріалів, їх аналіз зумовлюють обґрунтованість монографії.

У першому розділі розглянуто загально-теоретичні засади формування фінансово-правової категорії «платіжна система». Це дало змогу виявити основні тенденції застосування суміжних понять «грошова система», «платіжна система», «розрахункова система», «переказ коштів» та їх співвідношення, а також визначити платіжну систему держави загалом та окрему платіжну систему як фінансову інституцію в контексті її складної організаційно-правової структури.

Досліджуючи платіжні системи як об'єкт фінансово-правового регулювання, авторка розглядає платіжні системи в складі грошового обігу та доходить висновку щодо необхідності прийняття нового закону у сфері платіжних послуг, а також узгодження із цим спеціальним законом низки інших законів і нормативно-правових актів, що загалом урегулює сучасні проблеми у сфері здійснення платежів і сприятиме вільному вибору найприйнятнішого постачальника платіжних послуг.

Привертає увагу позиція автори щодо обов'язкових структурних елементів будь-якої платіжної системи в Україні, якими сьогодні можна вважати: 1) платіжну організацію платіжної системи; 2) учасників (членів) платіжної системи; 3) розрахунковий банк; 4) операторів послуг

платіжної інфраструктури. На підставі аналізу чинного законодавства України констатовано, що будь-яка платіжна система залежно від виду має певну специфіку організації побудови та функціонування, що визначене в індивідуальному порядку правилами, узгодженими з НБУ, кожної окремої платіжної системи. Проте слід зважати на загальні вимоги до організаційної структури платіжної системи, які в сучасних умовах не закріплені чинним законодавством України.

У другому розділі розглянуто фінансово-правові межі функціонування платіжних систем, а також питання правового визначення національної платіжної системи в Україні й іноземних країнах, класифікації платіжних систем за вітчизняним законодавством і міжнародними стандартами, організаційно-правових засад платіжної системи виконання бюджетів. Цікавою є здійснена авторкою спроба визначити співвідношення платіжної системи держави та національної платіжної системи, які, на її думку, не є тотожними поняттями. Національну платіжну систему М. А. Пожидаєва висвітлює за допомогою двох складових, зокрема: 1) національна система безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, що діє на підставі платіжних карток, які здебільшого випускають в обіг для розв'язання внутрішніх проблем і за межами держави не обслуговуються; 2) національна система міжбанківських розрахунків, яка функціонує на підставі механізму валових розрахунків у режимі реального часу (RTGS – Real-Time Gross Settlement).

Обґрунтованим є висновок авторки, згідно з яким в Україні безперервне та своєчасне проведення платежів стосовно виконання бюджетів за доходами й видатками в системі казначейства та за його межами забезпечується внутрішньою платіжною системою Державної казначейської служби України, для функціонування якої відкрито єдиний казначейський рахунок у НБУ, а також міжбанківською платіжною системою – системою електронних платежів Національного банку України.

Третій розділ присвячено розгляду фінансово-правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування електронних платіжних інструментів під час здійснення платіжних операцій. Визначено правову сутність платіжних інструментів та еволюцію їх використання, а також здійснено характеристику деяких електронних платіжних інструментів й основні аспекти процедури переказу коштів за законодавством України.

На підставі аналізу іноземного та вітчизняного досвіду щодо визначення фінансово-правової сутності платіжних інструментів здійснено періодизацію процесу еволюції застосування електронних

платіжних інструментів шляхом виокремлення трьох основних етапів: кінець XVIII – кінець XIX ст. – формування правових передумов зародження платіжних інструментів; XX ст. – електронізація платіжних операцій; XXI ст. й донині – цифровізація платежів.

Досліджуючи види електронних платіжних інструментів за рівнем актуальності їх використання в Україні, М. А. Пожидаєва надає конкретні пропозиції з удосконалення правового регулювання цих інструментів. Зокрема, уточнює поняття електронних грошей, рекомендує розширити коло суб'єктів державного регулювання та нагляду у сфері запобігання і протидії легалізації злочинних доходів стосовно постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів.

Також значущим є матеріал щодо аналізу проблем фінансово-правового регулювання процедури переказу коштів, оскільки законодавчо закріплений термін «переказ коштів» НБУ пропонує згодом замінити на поняття «платіжні операції» та «платіжні інструкції».

У четвертому розділі розглянуто правове забезпечення публічних фінансових інтересів щодо використання платіжних систем в умовах дії міжнародних стандартів, Угоди про Асоціацію з ЄС та основні напрями реформування застарілого вітчизняного законодавства у сфері регулювання платіжних систем і переказу коштів. Висвітлено державний нагляд (оверсайт) за платіжними системами за допомогою ризик-орієнтованого підходу й застосування юридичних заходів впливу за порушення чинного законодавства. Цілком логічним є розміщення відповідного підрозділу з матеріалом про безпеку платежів як вихідної категорії захисту платіжних систем. Слід акцентувати також на дослідженні захисту прав користувачів платіжних систем/платіжних послуг, яким необхідно вважати систему законодавчих і регуляторних засобів, що захищають користувачів на всіх етапах відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг.

Водночас наукова праця М. А. Пожидаєвої містить привід для дискусії, зокрема стосовно питання впровадження терміна «платіжна система України» для подальшого його застосування поряд із запропонованими НБУ поняттями «платіжний ринок» і «платіжна інфраструктура» в проєкті закону про платіжні послуги. Однак це лише посилює науковий інтерес до праці.

Загалом монографія «Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні» є концептуальною, комплексною, ґрунтовною науковою працею на важливу тему й має наукову та практичну цінність. Робота є актуальною як для освітнього та науково-

дослідного процесів, так і для правотворчої та правозастосовної діяльності. Рецензована монографія, заповнюючи прогалини в науково-теоретичному доробку з проблем фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні,

спонукає до наукового дискурсу. Результати дослідження зацікавлять широке коло читачів, а саме науковців, викладачів, студентів, юристів, економістів, фахівців у сфері надання платіжних послуг.

Рецензія надійшла до редколегії 27.04.2020

Monaienko A. – Doctor of Law, Professor, Head of the Center for the Study of Administrative Justice Problems of the Kiev Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3728-1622>

Financial and Legal Problems of the Institutional Development of Payment Systems in Ukraine

Review of the book: Pozhydaieva M. Payment Systems: Theoretical Foundations and Financial Regulation in Ukraine : monograph. Kyiv : Yurinkom Inter, 2020. 348 p.